

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми **«АЛЬТЕРНАТИВНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ
ЧИТАННЯ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ»**

Виконала: студентка II курсу групи KorL1 – M19
спеціальності 016 "Спеціальна освіта.
Логопедія. Спеціальна психологія"
Савицька Надія Іванівна

Керівник:
Гаврилова Н. С., кандидат психологічних наук, професор
кафедри логопедії та спеціальних методик

Рецензент:

Кам'янець-Подільський – 2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО – ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПОРУШЕНЬЧИТАННЯ	
1.1. Закономірності опанування читання у дітей	6
1.2. Дислексія як специфічне порушення читання	12
1.3. Методики формування навичок читання у дітей з порушенням мовлення.....	21
Висновки до першого розділу.....	35
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ПОРУШЕНЬ ЧИТАННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	
2. 1.Методики дослідження порушень читання у дітей молодшого шкільного віку.....	37
2. 2. Аналіз результатів дослідження.....	52
Висновки до другого розділу.....	65
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЧИТАННЯ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ	
3.1. Технології формування компонентів читання у дітей з порушенням мовлення.....	66
3.2. Аналіз результатів дослідження.....	74
Висновки до третього розділу.....	82
ВИСНОВКИ.....	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	87

ВСТУП

Актуальність теми. Навчити дитину правильному, цілісному, виразному та усвідомленому читанню – одне з основних завдань початкової освіти, оскільки читання займає провідну роль в освіті, розвитку та вихованні людини.

Порушення читання мають негативний вплив на весь процес навчання, на психічний і мовленнєвий розвиток дитини. Своєчасне виявлення цих порушень, точне визначення їх патогенезу в кожному окремому випадку, відмежування дислексії від помилок читання іншого характеру надзвичайно важливо для побудови системи логопедичної роботи. Порушення процесу читання є достатньо поширеними у дітей молодшого шкільного віку. Для правильної організації процесу навчання важливо своєчасно визначити ті диференційні ознаки, що призводять в подальшому до порушень читання, а також поглиблено вивчити особливості їх утворення.

Серед вітчизняних авторів, які присвятили свої роботи питанню вивчення порушення читання у дітей, слід відзначити такі імена: Р. Ткачова, С. Мухіна, М. Хватцев, Р. Левіна, О. Корнєв, Р. Лалаєва, Т. Єгоров, І. Садовнікова та інші.

Питання пошуку оптимальних шляхів формування читання у дітей з порушенням мовлення займалося багато науковців: К. Ушинський, І. Федоренко, М. Зайцев, Г. Каше, В. Едігей, І. Пальченко, В. Науменко, А. Ємець, О. Коваленко, Я. Бабенко, І. Гудзик, Л. Тимофієва, О. Джежелей та інші.

Актуальність і недостатнє вивчення проблеми обумовило вибір теми нашого дослідження "Технології формування читання у дітей з порушенням мовлення"

Мета дослідження: на підставі вивчення особливостей засвоєння читання дітьми з порушеннями мовлення визначити технології, які ефективно застосовувати з метою інтенсифікації формування цієї навички на різних етапах її формування.

Відповідно до мети визначено завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукової літератури з теми дослідження.
2. Проаналізувати технології формування читання у дітей молодшого шкільного віку з порушенням мовлення.
3. Визначити особливості розвитку читання у дітей молодшого шкільного віку з нормотиповим розвитком та з порушенням мовлення.
4. Підібрати технології ефективні для формування навички читання у дітей молодшого шкільного віку з порушенням мовлення та визначити ефективність їх застосування.

Об'єкт дослідження: процес читання у дітей молодшого шкільного віку із порушенням мовлення.

Предмет дослідження: технології формування читання у дітей з порушенням мовлення.

Методи дослідження:

- теоретичні – системний аналіз педагогічної і навчально-методичної літератури з проблеми дослідження;
- емпіричні – науково-педагогічні спостереження, бесіда з молодшими школярами з порушенням мовлення і вчителями, вивчення передового досвіду, констатувальний та формувальний експеримент;
- статистичні – кількісний та якісний аналіз результатів експериментального дослідження.

Теоретичне значення: матеріали дослідження доповнюють теорію та практику логопедії відомостями про особливості формування читання у дітей з порушенням мовлення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що: результати дослідження можуть бути використані логопедами та педагогами в загальноосвітніх закладах.

Експериментальна база дослідження. дослідно-експериментальна робота проводилась на базі загальноосвітніх закладів міста Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський навчально-виховний комплекс №3 у складі загальноосвітньої школи I-III ступенів та ліцею Хмельницької обласної

ради; Кам'янець-Подільська загальноосвітня школа I-III ступенів №6 Кам'янець-Подільської міської ради Хмельницької області; Кам'янець-Подільська загальноосвітня школа I-III ступенів №7 Хмельницької області.

Апробація результатів дослідження: основні теоретичні положення відображені в публікації "Особливості засвоєння навичок читання при нормотиповому розвитку та при його порушенні".

Структура дипломної роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (70 – найменувань), у роботі вміщено 4 таблиці, 11 рисунків.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів проведеного теоретичного та експериментального дослідження дали змогу сформулювати наступні висновки.

1. Визначено, що процес формування читання поетапний, і його становлення відбувається у чітко вираженій послідовності. Знання і вміння кожної наступної ланки розвитку цієї навички потребує достатньо повної сформованості базових психічних процесів та функцій пізнавальної діяльності.

Для формування читання у дітей було сформовано багато технологій, як загально спрямованих на формування цієї навички в цілому (звуковий аналітико-синтетичний підхід, глобальний метод тощо), так і ті, які спрямовані на формування окремих її компонентів: цілісності читання (методика "кубики Зайцева", глобальний метод), точності читання (читання анаграм, методика "кубики Зайцева", звуковий аналітико-синтетичний метод), швидкості читання (зорові диктанти, хорове читання, напівголосне читання, багаторазове читання в темпі скоромовки, прийоми розширення поля зору тощо), розуміння змісту прочитаного (малювання ілюстрацій до тексту, вправи на дикцію), інтонаційної виразності при читанні (читання скоромовок, віршів). Також науковцями (К. Ушинський, І. Федоренко, М. Зайцев, Г. Каше, В. Едігей, І. Пальченко, В. Науменко, А. Ємець, О. Коваленко, Я. Бабенко, І. Гудзик, Л. Тимофієва, О. Джежелей) було розкрито корекційну спрямованість процесу читання. При цьому, особливості застосування окремих прийомів та методів формування навички читання, описані в технологіях, їх потенційні можливості застосування при інтенсифікації процесу навчання, були розкриті недостатньо повно.

2. Для дослідження навички читання у дітей з нормотиповим розвитком та при порушеннях мовлення, було визначено зміст завдань, який опирався на вимоги, взяті з навчальної програми, та зміст підручників для закладу шкільної

освіти для молодшої школи. Для формування критеріїв оцінки якості виконання завдань методики були виділені компоненти читання (спосіб, правильність, виразність, темп та розуміння прочитаного), імовірні труднощі та помилки, які б могли виникати у дітей під час читання, та причини їх виникнення. Враховуючи вимоги та визначені критерії, було визначено та охарактеризовано три рівні розвитку навички читання: високий, середній, низький.

Визначено, що у дітей з нормотиповим розвитком спостерігався високий – 25%, середній – у 62,5% і низький – у 12,5% рівень сформованості навички читання. При цьому, якщо помилки при читанні у них і виникали, то вони старалися їх виправити самостійно. У дітей з порушенням мовлення виявлено середній – у 37,5% та, у переважній більшості, низький – у 62,5% рівень сформованості навички читання, що не відповідає вимогам програми закладу середньої освіти. Визначено, що найбільші труднощі у них спостерігалися за параметрами точності, швидкості, виразності та розуміння прочитаного, які самостійно, а навіть з підказкою, вони виправляли не завжди. Саме ці напрямки були визначені нами як пріоритетні при організації логопедичної роботи з метою інтенсифікації формування навички читання у дітей з порушеннями мовлення.

3. Інтенсифікація формування навички читання у дітей з порушеннями мовлення проводилася з використанням прийомів та методів, взятих з різних технологій, і систематизованих за такими напрямками: формування точності читання, підвищення темпу читання, розвитку виразності читання та усвідомленості читання.

Доведено, що після спеціально проведеного навчання яке тривало п'ять місяців, у дітей з порушеннями мовлення у 12,5% було сформовано високий рівень навички читання, у 62,5% – середній, проте у 25% він залишався низьким. Спеціально організоване навчання позитивно вплинуло на всі параметри технічної сторони читання: на 37,5% зменшилася кількість учнів з неточністю та невиразністю читання, було покращено темп читання та розуміння змісту прочитаного. Це свідчить про ефективність використання підібраних нами прийомів та методів, систематизованих відповідно визначених

параметрів, для формування навички читання у дітей молодшого шкільного віку із порушенням мовлення.

Визначено, що комбінація прийомів і методів навчання, та формування базових для розвитку читання психічних процесів і функцій пізнавальної діяльності дозволить досягти максимальних успіхів у навчанні дітей з порушеннями мовлення. Проте цей напрямок роботи ще потребує подальшого вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алтухова Т. А. Нейропсихологические основы предупреждения и коррекции нарушений письменной речи : [учеб.-метод. пособие]. Белгород: БелГУ , 2008. 62 с.
2. Ананьев Б. Г., Рыбалко Е. Ф. Особенности восприятия пространства у детей. Москва: Просвещение, 1964. 304 с.
3. Анохин П. К. Очерки по физиологии функциональных систем. Москва: Медицина, 1975. 448 с.
4. Письмо и чтение: трудности обучения и коррекция : учеб. пособие / [Ахутина Т. В. и др.] ; под общ. ред. О. Б. Иншаковой ; Российская акад. образования, Московский психолого-социальный ин-т. 2-е изд., испр. Москва: МПСИ ; Воронеж : Изд. дом РАО ; 2007. 286, [1] с. : ил., табл
5. Баль Н. Н., Захарченя И. А. Обследование чтения и письма у младших школьников. Минск: Ураждай, 2001. 75 с.
6. Богатир В. Формування навички швидкого читання. Початкова освіта. 2005. № 8. С. 14–16.
7. Визель Т. Г. Нарушения чтения и письма у детей дошкольного и младшего школьного возраста : учеб.-метод. пособие. Москва: АСТ , 2005. 125 с.
8. Гудзик І. П. Розвиток навички читання : метод. реком. Київ: Освіта, 1993. 32 с.
9. Гудзик І.П. Читання вголос та читання мовчки. *Початкова школа*. 1991. № 4. С. 22–26.
10. Данілавичутє Е. А. Діагностика стану сформованості складових мовленнєвої діяльності, що зумовлюють оволодіння навичок читання.

Теорія і практика сучасної логопедії : зб. наук. пр. Київ, 2006. Вип. 3. С. 119–136.

11. Данілавичутє Е. А. Психолінгвістичний підхід до розроблення критеріїв оцінювання навички читання у дітей молодшого шкільного віку. *Дефектологія*. 2002. № 4. С. 46–48.
12. Джежелей О. В. Вчуся читати. Харків: Ранок, 2000. 144 с.
13. Формування навички читання. Методичні рекомендації щодо використання посібника «Вчуся читати» (Кн. 1) для шкіл з українською та російською мовою навчання / О. В. Джежелей, А. А. Ємець, О. М. Коваленко та ін. Харків: Віста; Ранок, 2002. 112 с.
14. Егоров Т. Г. Психология овладения навыком чтения. Москва: АПН РСФСР, 1953. 263 с.
15. Егоров Т. Г. Очерки психологии обучения детей чтению. Москва: Учпедгиз, 1953. 349 с.
16. Едігей В. Б. Нове читання. *Початкова школа*. 2000. № 9. С. 50–52.
17. Жиганова О. Навчання правильного, свідомого, виразного читання. *Початкова освіта*. 2004. № 4. С. 7–9.
18. Заочный педсовет / Зайцев В. Н. и др. Донецк, 1987. 122 с.
19. Зайцев В. Н. Резервы обучения чтению. Москва: Просвещение, 1991. 32 с.
20. Зикеев А. Г. Развитие речи учащихся специальных (коррекционных) образовательных учреждений : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. 3-е изд., испр. Москва: Академия, 2007. 200 с.
21. Иваненко С. Ф. К диагностике нарушений чтения и письма у младших школьников (логопедический аспект). *Дефектология*. 1984. №1. С. 52–58.
22. Іванова Л. Система вправ з удосконалення техніки читання. *Початкова освіта*. 2005. № 18. С. 1–4.
23. Ільяна В. М. Попередження дислексії у дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку: навч. метод. посіб. Київ, 2014. 120 с.
24. Каше Г. А. Подготовка к школе детей с недостатками речи: пособие для логопеда. Москва: Просвещение, 1985. 207 с.

- 25.Коваленко О. Навчання дітей читати. Психолого-педагогічні засади. *Початкова освіта*. 2005. № 18. С. 2–4.
- 26.Корнев А. Н. Нарушения чтения и письма у детей. СПб.: ИД «МиМ», 1997. 286 с.
- 27.Красильнікова О. А., Нікітіна М. І. Розвиток мовлення на уроках читання. СПб, 2006. 256 с.
- 28.Курпіта В. І. Ефективні методи і прийоми удосконалення навички читання. *Початкове навчання та виховання*. 2005. № 29/30. С. 38–46.
- 29.Курпіта В. І. Дидактична гра як метод формування навичок читання у дітей 6-річного віку. *Початкове навчання та виховання*. 2005. № 29/30. С. 49–66.
- 30.Лалаева Р. И. Нарушения чтения и пути их коррекции у младших школьников: учеб. пособие. СПб.: Союз, 1998. 220 с.
- 31.Лалаева Р. И., Венедиктова Л. В. Нарушения чтения и письма у младших школьников. Диагностика и коррекция. Ростов н/Д.: Феникс; Союз, 2004. 224 с.
- 32.Левченко О.М. Тренувальні вправи для учнів початкових класів "Вчимося читати швидше". *Початкове навчання та виховання*. 2005. № 15. С. 2–6.
- 33.Лисенкова Л.Н.Развитие и коррекция навыков чтения: программа для занятий с детьми старшего дошкольного и младшего школьного возраста. Москва: Школьная Пресса, 2002. 16 с.
- 34.Літературне читання. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 2–4 класи. *Міністерство освіти і науки України* : веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2.-literaturne-chitannya.-2-4-klas-29.07-tanya.docx> .
- 35.Логопедия / под ред. Л. С. Волковой. Москва: Просвещение, 1989. 348 с.
- 36.Локалова Н. Як навчитися читати швидше. *Початкова освіта*. 1999. № 3. С.3–4.
- 37.Малярчук А. Я. Обстеження мовлення дітей: навч. посіб. Київ: Літера ЛТД, 2003. 104 с.

- 38.Меліченко В. М. До питання вивчення механізмів читання молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення. *Теорія і практика сучасної логопедії* : зб. наук. пр. Київ, 2007. Вип. 4. С. 88–91.
- 39.Меліченко В. М. Стан сформованості навички читання в учнів молодших класів шкіл для дітей з ТПМ. *Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі* : наук.-метод. зб. / [за ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка]. Київ, 2006. Вип. 8, т. 2. С. 229–232.
- 40.Методические основы языкового образования и литературного развития младших школьников / под ред. Т. Г. Рамзаевой. СПб.: Специальная литература, 1997. 168 с.
- 41.Милостивенко Л. Г. Методические рекомендации по предупреждению ошибок чтения и письма у детей : из опыта работы. СПб. : Фирма «Стройлеспечать» , 1995. 63, [1] с.
- 42.Мілевська О. П. Проблеми функціонального забезпечення механізмів читання у молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення. Психологія і педагогіка на сучасному етапі розвитку наук: актуальні питання теорії і практики. Одеса, 2015. С. 51–54.
- 43.Науменко В. О. Формування навичок читання. *Початкова школа*. 1991. № 4. С. 34–38.
- 44.Наумчук В.І., Наумчук М.М. Українська мова. Буквар: підручник для 1 кл.: в 2 ч. Ч. 1. Тернопіль: Астон, 2018. 112 с.
- 45.Оморокова М. И. Совершенствование чтения младших школьников : метод. пособие для учителя. Москва: АРКТИ, 1999. 153 с. : ил.
- 46.Паламарчук Л. Формування та удосконалення навичок читання. *Початкова освіта*. 2004. № 2. С. 6–10.
- 47.Пальченко І. Г. Про вдосконалення техніки читання. *Початкова школа*. 1989. № 11. С. 13–17.
- 48.Пальченко І. Г. Система вправ розвитку навичок швидкого читання. *Початкова школа*. 1991. № 4. С. 19–22.
- 49.Пархета Л.П. Виразне читання в практиці В.О. Сухомлинського. *Педагогіка і психологія*. 2002. № 3/4. С. 233–237.

50. Пришвін М. Яким повинно бути читання в початкових класах. *Початкова освіта*. 2002. № 8. С. 4–5.
51. Русецкая М. Н. Нарушения чтения у младших школьников : анализ речевых и зрительных причин. СПб.: КАРО, 2007. 191 с.
52. Савченко О. Я. Літературне читання. Українська мова. 3 кл. : підруч. для загальноосвіт. навч закл. Київ: Освіта, 2013. 192 с.
53. Садовникова И.Н. Коррекционное обучение школьников с нарушениями чтения и письма: пособие для логопедов, учителей, психологов дошкольных учреждений и школ различных типов. Москва: АРКТИ, 2005. 400 с.
54. Садовникова И. Н. Нарушения письменной речи и их преодоление у младших школьников: учеб. пособие. Москва: Владос, 1995. 256 с.
55. Сапун Г. Українська мова та читання: підруч. для 3 кл. закл. загал. серед. освіти : у 2 ч. Ч. 1 / Г. Сапун. Тернопіль : Підручники і посібники, 2020. 128 с.
56. Тарасун В.В. Морфофункціональна готовність дітей з особливостями у розвитку до шкільного навчання : діагностика і формування (нейропсихологічний супровід). Київ: Вид-во Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова, 2008. 294 с.
57. Тарасун В. В. Логодидактика Київ: Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. 348 с.
58. Токарева О. А. Расстройства чтения и письма (дислексия и дисграфии). *Расстройства речи у детей и подростков* / под ред. С. С. Ляпидевского. Москва, 1969. С. 190–212.
59. Трошин А. В. Психологические основы процесса чтения. СПб., 1900. 73 с.
60. Наумчук В. І.; Наумчук М. М.; Коник Н. Я. Українська мова та читання : 2 кл.: у 2-х ч. 1ч. Тернопіль : Астон, 2019. 144 с. : іл.
61. Федоренко И. Т. Подготовка учащихся к усвоению знаний. Киев: Рад. шк., 1980. 94 с.
62. Филичева Т. Б., Чевелева Н. А., Чиркина Г. В. Основы логопедии. Москва: Просвещение, 1989. 221,[1] с. : ил.

- 63.Хватцев М. Е. Логопедия. Москва: Просвещение, 1996. 324 с.
- 64.Цветкова Л. С. Нейропсихология письма, счета и чтения : нарушения и восстановление. Москва: Юристъ, 1997. 256 с.
- 65.Чумарна М. І. Літературне читання. Українська мова: підруч. для 4 кл. загальноосвіт. навч. закл. Тернопіль: Навч. кн. – Богдан, 2015. 208 с.
- 66.Чумарна М. І. Українська мова. Буквар : підруч. для 1 кл. закл. загальн. серед. освіти: у 2 ч. Тернопіль: Навч. кн., 2018. 80 с.
- 67.Шварц Л. М. Психология навыка чтения. Москва: Гос. уч.-пед. изд-во Наркомпроса РСФСР, 1941. 144 с.
- 68.Безруких М.М. Формирование навыков чтения и письма в процессе обучения детей. *Центр психолого-педагогического сопровождения «Девятая планета»*: веб-сайт. URL:<https://cppms-ivantsch1.edumsko.ru/articles/post/1215321> (дата звернення 19.09.2020).
- 69.Дислексія як форма порушення писемного мовлення. *StudFiles*: веб-сайт. URL: <https://studfiles.net/preview/5187885/page:4/>(дата звернення 20.09.2020).
- 70.Порушення писемного мовлення. *Студепедия* : веб-сайт. URL : <http://studopedia.org/index.php?vol=1&post=21300>(дата звернення 20.09.2020).